

Uit de tijd gevallen

Herinneringen van Juana Inés de la Cruz (1651-1695)

Niets wat ooit aan de menselijke geest is ontsprongen kan ooit helemaal verdwijnen. Alles blijft altijd bewaard en kan onder de juiste omstandigheden zo weer herrijzen.

Sigmund Freud

Leef eeuwig,
want over de eeuwigheid heeft
de tijd geen macht!

Sor Juana Inés de la Cruz

Diny Pijpers

Uit de tijd gevallen

Herinneringen van Juana Inés de la Cruz (1651-1695)

INHOUD

Belangrijkste personen in dit verhaal **6**

Locatie **7**

HET AFSCHEID **9**

KINDERJAREN **17**

HET LEVEN IN MEXICO **58**

HOFDAME **87**

HET KLOOSTERLEVEN **123**

LIEFDE **159**

FAËTON **198**

Nog enkele wetenswaardigheden **240**

Verklarende woordenlijst **242**

Verantwoording **244**

Geraadpleegde literatuur **245**

Geraadpleegde websites **246**

Wikipedia over **247**

BELANGRIJKSTE PERSONEN IN DIT VERHAAL

Familie vier generaties:

- 1^e Pedro Ramírez de Santillana (× Beatriz)
- 2^e Juana Inés †, María (× Juan), Josefa,
Isabel (× P.M. de Asbaje, × Diego Ruiz)
- 3^e Josefa, María, Inés (1651-1695) (uit eerste huwelijk)
Diego, Antonia, Inés (Inesita) (uit tweede huwelijk)
- 4^e Isabel María, dochter van María en kleindochter van Isabel

Kerkelijke personen

- Antonio Núñez de Miranda, 1618-1695 (*inquisiteur*)
Fray Payo Enriquez de Rivera, 1613-1684 (*aartsbisschop van Mexico van 1668 tot 1680*)
Manuel Fernández de Santa Cruz, 1637-1699 (*bisschop van Puebla*)
Francisco Aguiar y Seijas, 1632-1698 (*aartsbisschop van 1686 tot 1698*)
Carlos de Sigüenza y Góngora, 1645-1700 (*priester, dichter en geleerde*)
Juan Ignacio Castorena y Ursúa, 1668-1733 (*assistent van Carlos de Sigüenza*)

Onderkoningen in Mexico

- 1664-1673 Antonio S. De Toledo, Markies van Mancera,
1622-1715 × Leonor Carreto, 1616-1673
1673 Pedro Nuño Colón de Portugal y Castro
1673-1680 Fray Payo Enriquez de Rivera
1680-1686 Tomás de la Cerda y Aragón, Markies de la Laguna × Maria Luísa Manrique de Lara, hertogin van Paredes



Het klooster van San Jerónimo ligt in het vierkantje binnen de stad

Chapultepec ligt ongeveer onder de O van 'Mexico' (afstand ca. 1 mijl)

Ten zuidoosten van de stad liggen **Amecameca** en de vulkaan **Popocatepetl** (afstand ca. 3 mijl). Daar dichtbij moet de hacienda zich hebben bevonden.

Afbeelding: De Grote Satelliet Wereldatlas

HET AFSCHEID

Men had besloten tot een sobere rouwdienst, zonder orgel, zonder toespraken, zonder eerbetoon. Het voelde kaal en sommige zusters keken elkaar na de vaste gebeden en het *dies irae* verbijsterd aan en begonnen al ongeduldig op hun stoelen te schuifelen toen, heel bedachtzaam, een lange magere priester opstond, naar voren liep en naast het altaar ging staan. Ze hoorden moederoverste kuchen, alsof die wilde aangeven dat dat niet de bedoeling was, maar ingrijpen deed ze niet. Er ontstond geroezemoes.

De priester wachtte tot het helemaal stil was. Vervolgens haalde hij een dubbelgevouwen vel papier uit zijn soutane, opende het en keek nog eens naar de aanwezigen. Hij kuchte en begon aarzelend:

‘Geliefde zusters en broeders in Christus,

staat u mij toe enkele woorden te spreken om waardig afscheid te nemen van onze geliefde zuster Juana Inés de la Cruz. Anderen, belangrijker dan ikzelf, hadden hier moeten staan om haar leven te prijzen en God te danken. Echter, het zijn moeilijke tijden. Ziekte, gebrek en opstanden laten ons bijna vergeten dat de Heer met ons is en ons behoedt. Een van de *finexas*, tekenen van zijn liefde, was de aanwezigheid van sor Juana Inés de la Cruz. Te jong heeft hij haar tot zich geroepen, zijn mooie bruid. En zij, gehoorzaam, was bereid. Haar lichaam gaat ons nu verlaten. Maar de kracht van haar geest, durf ik te beweren, zal bij ons ons blijven. De ziel van onze geliefde zuster, altijd vol sprankelende ideeën, zal hier verder leven zolang we haar gedenken en voor haar bidden.

Naast haar administratieve taken, die ze consciëntieus en efficiënt volbracht, betekende ze zoveel meer voor dit klooster en voor Nieuw-Spanje. Haar adviezen, studies en gedachten werden zeer gewaardeerd door hooggeleerde heren en bestuurders in dit land en in Europa. Ze schreef prachtige

lekenspelen en andere theaterstukken en de mooiste poëzie die ooit in de Spaanse koloniën geschreven is. Niet iedereen begreep dat. Met name mijn eerwaarde confraters en de meeste bisschoppen ergerden zich vaak aan haar teksten. Ze zeiden dat haar poëzie te werelds, te goddeloos was en in strijd met haar religieuze staat, dat het een eenvoudige kloosterzuster niet paste om te gaan met wetenschappers en vorstelijke personen. Soms, denk ik, letten we meer op formaliteiten dan op verdiensten. Het ging sor Juana er steeds om dat zij de mensen om haar heen een beetje gelukkiger zou maken. Met haar teksten eerde ze belangrijke personen, prees ze hun kwaliteiten en dankte ze hen voor het goede dat ze deden. Ze hoopte dat hun tevredenheid effect zou hebben op hoe zij anderen behandelden.

Zelf heeft ze de lovende woorden vaak gemist. In plaats van dank voor haar inspanningen kreeg ze het verwijt dat ze niet nederig genoeg was. Nederigheid, ze snapte niet wat men daarmee bedoelde. Ze had geen pretenties, bedreigde niemand, haalde niemand naar beneden om zelf beter te lijken. Zij was er om vreugde te brengen en ze hoopte op een klein beetje sympathie. Ze moest, vond ze, werken om haar recht op het leven te verdienen.

Dat deed ze op haar eigen manier, trouw aan haar eigen normen. Hoge normen. Zij deed niet aan uiterlijk vertoon, wel aan een vriendelijk woord. Ze wilde uitnodigend en aangenaam zijn voor haar medemensen. Het was voor mij altijd een groot genoegen om met haar van gedachten te wisselen, om van de lekkernijen te proeven die ze soms met haar pupillen in de keuken bereidde.

Ik wil u eraan herinneren dat zij uit een hardwerkende Spaanse familie kwam die veel voor Nieuw-Spanje betekend heeft. Een familie die tegenslagen ondervond, niet vermogend was, geen mondain leven leidde. Als jong meisje kwam ze in deze stad terecht en haar talenten werden al spoedig opgemerkt, onder andere door de markies van Mancera, de toenmalige onderkoning die altijd geïnteresseerd was

in mensen met bijzondere gaven en hen aanmoedigde. Dat meisje had veel talent, vond hij en hij zou het bewijzen. Daartoe organiseerde hij een dispuut met een groot aantal geleerden. U kent het verhaal. Het jonge meisje werd daarna een van de meest deskundige raadgevers aan het hof, geen domme vrouw, die je als huisdier behandelt. Want dat is wat men veel vrouwen aandoet in onze maatschappij.

Hier in dit klooster heeft ze haar kennis en inzichten ingezet voor de hele christengemeenschap. Ze werd lastig gevonden omdat ze zich niet hield aan de regels wanneer die conflicteerden met de werkelijkheid. Was er een ziek kind onder haar pupillen, dan was ze er voor het kind en niet voor een godsdienstoefening. De Heer zou dat wel begrijpen, zei ze. Ze botste met het gezag, omdat ze bij alles wat van haar gevraagd werd wilde weten waarom dat nodig was en ze niet iets deed omdat dat nu eenmaal de regel van het huis was.

Nadenken is niet iets dat in religieuze kringen populair is. Alles staat immers in het Boek? Sor Juana probeerde rekening te houden met het Woord van de Bijbel. Maar ze had daarin ook gelezen dat de liefde boven alles gaat en was ervan overtuigd dat Gods goedheid de letter van de wet overstijgt. Het maakte haar tot een interessant persoon. Steeds weer wist ze geleerden en zelfs de bisschoppen te verbazen met haar eenvoudige, logische opmerkingen of met een visionair inzicht. En die heren vonden het moeilijk te erkennen dat een vrouw zo wijs kon zijn. Sommigen gingen zo ver om dat het werk van de duivel te noemen.

Was dat christelijke naastenliefde of respect voor een eervolle, intelligente vrouw? Al die hoge heren en dames, hypocrieten waren het. Jezus zelf zou hen, ware hij aanwezig geweest, met zijn vuisten te lijf zijn gegaan, zoals hij deed met de kooplui in de tempel.

Maar dat mag ik natuurlijk niet zeggen. Ik ben slechts een eenvoudige priester, leraar wiskunde en astronomie aan de universiteit en nederig hulpje van de aartsbisschop. Ik

begrijp nog steeds niet waarom hij juist haar, die hij soms de verzoeking van San Jerónimo noemde, via iemand anders dwong commentaar te schrijven op een veertig jaar oude preek van de eerwaarde pater Vieyra. Dat konden al die theologen beter zelf, het was hún professie.

Was het een valkuil of een slecht gelukte grap? Ik zal het nooit weten. Wat ik wel weet is dat het leven van onze geliefde sor Juana na de publicatie van dat commentaar dramatisch veranderde.'

Er viel een stilte. Alsof de herinnering pijn deed en hij zijn lichaam in bedwang moest houden om zijn waardigheid te beschermen. Opnieuw keek hij op het blad in zijn trillende handen.

'Er vond een geheime vergadering plaats in het kapittel van het aartsbisdom en men legde haar een zware straf op. Veel te zwaar: ze mocht niet meer schrijven. Het heeft haar geest gebroken. Ik heb haar nooit meer zien lachen. Met alle liefde die in haar was heeft ze daarna de zieke medemens verpleegd en met vriendelijke woorden hun lijden verlicht. U heeft het gezien. 's Avonds viel ze doodmoe op haar bed neer. Verzuimde de complete, vergat te eten. Haar toch al zwakke gezondheid... ach, moet ik dat nog uitleggen, ze was niet opgewassen tegen dat zware werk, en nog minder tegen de epidemie waarvan ze de slachtoffers verpleegde. Toch bleef ze gehoorzaam en onderdanig, meer dan ooit. Haar lichaam was zwak, haar geest bleef sterk. Zwijgen werd haar nieuwe taal, haar nieuwe poëzie.

Mijn lieve zuster, Juana Inés de la Cruz, moge God je in al zijn goedertierenheid liefdevol ontvangen en een grote gelukzaligheid je ten deel vallen.'

Pater Carlos de Sigüenza boog het hoofd, zette drie stappen in de richting van de eenvoudige vurenhouten kist. Boog toen nogmaals diep en liep geluidloos terug naar zijn plaats.

*

Op weg naar de nis waarin haar lichaam zou worden bijgezet, voelde hij plotseling de priorin aan zijn mouw trekken. Ze bleef star voor zich uitkijken en siste: 'Pater, geeft u mij de tekst van uw toespraak. Voor het archief.'

Carlos knikte en stak behoedzaam een hand in zijn soutane. Toen, met een ernstig gezicht, overhandigde hij haar het papier.

'Dank u,' knikte ze en vouwde het open. Vervolgens hield ze abrupt stil, begon te trillen en wist zich ternauwernood te beheersen.

Hij liep rustig door. Een vage glimlach zweefde rond zijn lippen. Op het papier stonden maar vier woorden:

'Querida sor Juana, aDíós.'

*

Och, lieve Carlos, je moest eens weten. Na meer dan drie eeuwen zoeken mensen nog steeds in de archieven naar die dappere rede van je. Ze proberen nog steeds alle bijzonderheden en anekdotes over mijn en jouw leven terug te vinden.

Een van hen was Octavio Paz. Hij was niet de eerste, maar wel de eerste met een zeer uitvoerige studie: *Sor Juana Inés de la Cruz o las trampas de la fe*.

Volgens hem is uit verschillende bronnen van tijdgenoten gebleken dat jij, mijn goede vriend, een zeer moedige redevoering hebt gehouden. Paz beweert dat daar hard naar is gezocht, maar dat die niet is teruggevonden. De Spaanse koning, die tegelijk hoofd was van de kerk in Spanje, zou trouwens niet verguld zijn geweest met die kritische toon.

Dat mijn stem op papier bewaard is gebleven is te danken aan María Luisa, mijn beste vriendin ooit. Zij heeft mijn werk in Spanje laten uitgeven. Een andere pleitbezorger van mijn

werk was Juan Ignacio, jouw assistent. Hij heeft de eerste Mexicaanse uitgave laten drukken. Daarin staat ook mijn latere werk, waaronder het filosofische gedicht *De Droom* (gepubliceerd als *Primero Sueño*) en hommages van veel beroemde mensen. We hebben die tekst nog samen besproken. Ik kreeg in die tijd geen opdrachten meer en ik wilde de balans van mijn leven als dichter opmaken. De droom, metafoor voor het leven, waarbij de vraag wordt gesteld wát droom is en wát werkelijkheid.

Mijn lieve Carlos, je hebt het goed gezien. Mijn geest waart nog steeds rond in het klooster, waarin nu het deel van de universiteit is gevestigd dat mijn naam draagt. Mijn kloosternaam, Sor Juana, leeft voort in het leven van veel vrouwen, ook nu nog, zeker in Mexico waar het machismo nog volop aanwezig is. Mijn gedicht over de *Dwaze mannen* wordt helaas nog regelmatig met instemming gereciteerd. Het toont misschien het beeld van een felle feministe. Je weet dat ik dat niet was. Dat is te zien in mijn andere werk en de herinneringen die daarmee verbonden zijn.